

Т. С. Жорняк

СТРАТЕГІЧНІ ІНІЦІАТИВИ В УПРАВЛІННІ НАЦІОНАЛЬНОЮ ОСВІТОЮ

У статті викладено концептуальні проблеми стратегічних передумов розвитку ініціативних заходів в управлінні освітою. Визначено основні напрями досягнення відповідності національної освіти сучасним світовим вимогам.

Під впливом змін в освітньому просторі, викликаних глобальними світовими перетвореннями, цілком зрозумілим є посилення уваги до виконання головного завдання національної освітньої політики – забезпечення сучасної якості освіти на основі збереження її фундаментальності та відповідності актуальним і перспективним потребам особистості, суспільства та держави.

Модернізація освіти як політичне загальнонаціональне завдання не може вирішуватись у якості відокремленого відомчого проекту, а визначення стратегічних ініціатив в управлінні освітою замикається в межах освітнього співтовариства й відомства на макрорівні.

Активними суб'єктами освітньої політики сьогодення поряд з інститутами державної влади, органами місцевого самоврядування, професійно-педагогічним співтовариством, громадськими, науковими, культурними інститутами стали конкретні заклади освіти зі своїми механізмами втілення в практику глобальних ідей модернізації освіти через систему управлінських рішень на мікрорівні. Концептуальні рішення та стратегічні ініціативи в контексті Болонської угоди слід розглядати саме в цьому вимірі: через створення системи колективних та індивідуальних цінностей і мотивацій на всіх рівнях управління.

Як свідчить теорія та підтверджує практика, саме освіта задає динаміку якісного розвитку суспільства, є основою національної згоди, об'єднуючим суспільним фактором, здатна припинити процеси духовного зубожіння нації, зростання криміналізації молодіжного середовища, забезпечити створення реального підґрунтя розвитку особистості.

Усвідомлення того, що майбутнє людства, його виживання пов'язано з подальшим розвитком науки й освіти привело до значного розширення охоплення молоді відповідних вікових груп. За результатами аналізу О.О. Шубіна [8, с. 9], до початку 90-х років ХХ століття число учнів у світі, у порівнянні з 1960 роком, потроїлося та досягло більш 900 млн чол. Чисельність студентів очних відділень ВНЗ США збільшилася в період 1970-1980 рр. з 5,5 млн чоловік до 7,3 млн чоловік, або в 1,4 рази, а чисельність студентів дистанційного навчання – з 2,4 млн до 5,5 млн чол., або в 2,3 рази. Середньорічні темпи росту дистанційників у Великобританії в той же період склали 10,8 %, а студентів очників – 2,3 %.

Усупереч програмі оптимізації національної освітньої мережі в Україні наразі простежується тенденція збереження кількості вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, до цього більш 35 % складає частка спеціальностей економіко-підприємницького профілю, 87,7 % чисельності студентів – особи до 24 років.

Над проблемою визначення стратегії реформування й подальшого розвитку системи освіти працюють фахівці багатьох країн світу. Так, наприклад, Японія сформувала національну програму розвитку системи освіти на період до 2015 року, а Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури затвердила прогнозну доповідь: «ЮНЕСКО: обрії 2020 року» з орієнтирами освітніх перспектив.

Світ перетворився на глобальну економічну систему, де практично не залишилося можливостей для безумовних стихійних ринкових відносин між державами. В той же час, чим активніше розвивається глобально функціонуючий світовий виробничо-господарський механізм, складовими якого стали окремі національні економіки, тим більше загострюється проблема єдиного освітнього простору.

Із продовженням дискусії стосовно впливу глобалізації світової економіки та фінансової системи на кожну країну, на кожний ринок, на кожну особистість фахівці намагаються відповісти на запитання: який вплив мають міжнародні організації на розвиток і перетворення глобальної фінансової системи, наскільки мають бути відкритими національні ринки, як буде виглядати світова фінансова система в наступному тисячолітті, як впливає розвиток світової інформаційної системи на стосунки між країнами та людьми, як виглядатиме в умовах глобалізації світова освіта, національна освіта, моделі управління в освітньому просторі, як взагалі повинні розвиватися взагалі цивілізаційні тенденції життєдіяльності та життєзабезпечення людини і суспільства.

Глобальні ідеї освітньої інтеграції втілено у Болонській декларації, мета якої – встановлення європейської зони вищої освіти, а також активізація європейської системи вищої освіти у світовому масштабі. Декларація пропонує прийняти систему порівнянності освітніх ступенів, організувати систему академічного кредитування, а також усунути всі залишкові перешкоди у пересуванні студентів і викладачів у європейському просторі. Життєздатність і ефективність будь-якої цивілізації вимірюються в дійсності привабливістю її культурних цінностей, тобто ступенем впливу на інші країни; європейська система вищої освіти володіє у світі тим ступенем привабливості, що відповідає значимості культурних і наукових традицій [3, 4].

У найбільш узагальненому вигляді основні світові тенденції, що будуть стверджуватися в ХХІ столітті та впливати на всі сфери життєдіяльності людини і суспільства, окреслив В. Г. Кремень у виступі на науковій ювілейній сесії Академії педагогічних наук, яку було присвячено 10-річчю АПН, 19.12.2002 року [7, с. 10-11].

На його погляд, тенденція глобалізації суспільного розвитку характеризується такими основними рисами:

зближенням націй, народів, держав, кроками до створення спільного економічного поля, інформаційного простору;

усе більш щільним зближенням характеру суспільних відносин у різних країнах світу, залежністю значною мірою прогресу кожної країни від здатності спілкуватись із світом, об'єктивною неможливістю країни, що має неадекватні за характером більшості країн світу суспільні відносини, успішно розвиватися, що робить неможливим її тривале існування, а тим більше розподіл світу на протилежні соціально-економічні системи;

небувалим раніше загостренням конкуренції між державами, в залежність від якої потрапляють окрім економічної й інші сфери, що надає процесу глобальних масштабів;

зміною сутності держави, яка змушена передавати частину традиційних функцій об'єднанню держав континентального характеру як, наприклад, Європейський Союз, чи загальносвітового – як ООН.

У сучасному суспільстві все більшого значення набуває індивідуальний розвиток особистості як носія знання та освіченості. Це, з одного боку, є основним показником прогресу, а з іншого – головною передумовою подальшого розвитку суспільства. Ось чому найбільш пріоритетними сферами в ХХІ столітті стають наука як середовище запровадження, та освіта як система, що забезпечує індивідуальний розвиток людини, дозволяє розглядати особистість як носія нових знань.

Саме освіта постала перед історичним викликом глобалізації з усіма її проблемами та протиріччями: з одного боку, необхідно навчати людину в умовах,

коли зміна ідей, знань і технологій відбувається набагато швидше, ніж зміна поколінь людей; слід упорядкувати відносини між лавиноподібним розвитком знань, високих технологій і людською здатністю їх творчо засвоїти, створити та реалізувати раціональну схему підготовки сучасного фахівця, забезпечити оптимальний баланс між локальним та глобальним.

Поряд із тим на національному рівні треба створити умови, щоб людина, формуючись як патріот своєї країни, усвідомлювала реалії глобалізованого світу, була здатною жити та діяти в цьому світі, нести частку відповідальності за нього, бути, за суттю, не тільки громадянином країни, а й громадянином світу; сформулювати на загальносуспільному й індивідуальному рівнях розуміння людини як найвищої цінності, права кожного стати й залишатися самим собою у відповідності зі своїми природними здібностями, що лише й зможе забезпечити високий демократизм суспільства; виробити в людини здатність до свідомого й ефективного функціонування в умовах небувалого ускладнення відносин у глобалізованому інформаційному суспільстві, збільшеної комунікативності життя та інформаційної насиченості середовища життєдіяльності.

Не існує у світі такої глобальної технології, тим більш – освітньої, яка б мала моральне право загубити людину, як гвинтик, який раптово випав із величезного механізму світових перетворень. Незалежно від того, в якій економіці живе людина: новій, перехідній, трансформаційній, глобальній – у неї лише одне життя.

Якщо освіту розглядати як середовище розвитку конкретної особистості (що відповідає вимогам глобалізації), тоді в цьому контексті слід розглядати інновації в управлінні освітою в Україні та пов'язані з цим ініціативи.

Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» інновації – це новостворені (засновані) та (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, які істотно поліпшують структуру та якість виробництва та (або) соціальної сфери [2].

Під інноваційною діяльністю розуміється діяльність, яку спрямовано на використання й комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів та послуг; інноваційний продукт – результат науково-дослідної та (або) дослідно-конструкторської розробки, що відповідає вимогам, встановленим зазначеним Законом.

Виходячи із досвіту промислово розвинутих країн, одним із найбільш важливих пріоритетів економічного розвитку України є розробка та реалізація національної моделі стабільного динамічного розвитку – інноваційної моделі. Вона є адекватною українським традиціям та сучасним світовим тенденціям. Невід'ємною складовою частиною такої моделі є науково-інноваційна сфера, завдяки якій країни – світові лідери, створили свої сучасні динамічні й мобільні економічні та соціальні системи. Україна повинна реалізувати власний інтелектуальний та науково-технічний потенціал, оскільки накопичення інноваційних ресурсів в економіці стає тепер основою інноваційного розвитку сучасного суспільства. Саме від розвитку цієї сфери залежить місце країни в міжнародній системі розподілу праці. Реалізація інноваційно-технологічного потенціалу буде визначати, чи займе Україна гідне місце в світовій еліті, яка завдає науково-технічний прогрес, чи залишиться в ролі придатку сировини та ринку дешевої робочої сили. Останнє означає ще й те, що можна втратити не тільки інвестиційну привабливість, але й перспективу майбутнього [6, с. 5-7].

У літературі зустрічається кілька підходів до визначення сутності інновації. Найбільш поширеними є дві точки зору: в одному випадку, нововведення – результат творчого процесу у вигляді нової продукції (техніки), технології, методу тощо; в іншому – процес упровадження нових виробів, елементів, підходів та принципів

замість діючих. Відповідно до освіти, на наш погляд, це повинні бути інтелектуальні технології в змісті навчання, система управління освітою як процесом через всі функції управління, інноваційне економічне управління навчальним закладом.

Адекватність освіти оцінюється з позицій того, що відкрите суспільство очікує від конкретного навчального закладу.

З метою досягнення відповідності освіти сучасним вимогам державою ведеться робота за основними напрямками:

створення умов, за яких потреби розвитку країни й регіонів знаходяться у центрі політичного зору й прийняття рішень на державному рівні;

розв'язання проблем, які виникають у зв'язку з глибокими перетвореннями на ринку праці; надання учням, студентам і викладачам статусу активних учасників освітянського процесу; людських ресурсів, управління якими повинно здійснюватись відповідно до принципів рівності та здібностей;

надання освіти більшої гнучкості та більш широких можливостей для отримання громадянами фахової підготовки.

Основними шляхами реформування освіти в Україні повинні стати:

створення в суспільстві атмосфери загальнодержавного сприяння розвитку освіти; подолання девальвації загальнолюдських гуманістичних цінностей, відірваності від національних джерел;

забезпечення розвитку освіти на основі нових прогресивних концепцій, запровадження сучасних технологій та науково-методичних досягнень;

відхід від засад авторитарної педагогіки, підготовка нової генерації педагогічних кадрів;

реорганізація існуючих та створення нових навчально-виховних закладів нового покоління, радикальна перебудова управління сферою освіти, формування нових економічних основ системи освіти;

інтеграція освіти та науки, активне залучення до навчального процесу наукового потенціалу навчальних закладів і науково-дослідних установ;

створення нової правової та нормативної бази освіти.

Розвиток вищої освіти повинен базуватися на філософському перетворенні кількісних показників у якісні.

Вища, післядипломна, безперервна освіта одними з основних цілей повинна мати виховання інноваційної активної особистості, системну, спадкоємну на різних рівнях методологію навчання. Слід подолати проблеми, які спричиняють не завжди продумані реформи освіти, брак здорового консерватизму та новітніх інформаційних технологій в цій сфері. Головними з них є хаотичність та фрагментарність інформаційних джерел, що не дозволяють формувати необхідний рівень професійної компетентності; нерозуміння чи недостатня оцінка системоутворюючої ролі друкованих підручників; відчуження «дистанційного студента» від педагога та його особистого впливу, від студентського колективу та інші.

Вищій школі необхідно не лише орієнтуватись на ринкові спеціальності, але й наповнити зміст освіти новітніми матеріалами, запровадити сучасні технології навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу, вийти на творчі, ділові зв'язки із замовниками фахівців, дуже ретельно переглянути логіку впровадження в навчальний процес дисциплін за вибором навчального закладу.

Розвиток вищої освіти, крім того, слід розглядати у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у т.ч. європейських: привести законодавчу та нормативно-правову базу вищої освіти України у відповідність до світових вимог, переглянути зміст вищої освіти, структурувати її систему, упорядкувати перелік спеціальностей, забезпечити інформатизацію управління навчальним процесом, доступ до міжнародних інформаційних систем. Особливого значення в сьогоденні набувають питання змісту

економічної та правової освіти, в тому числі для нееконімічних спеціальностей.

Інноваційне реформування вищої освіти передбачає:

перехід до динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, яка повинна забезпечити змогу задовольняти можливість особистості в здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівня за бажаним напрямком відповідно до її здібностей;

формування мережі вищих навчальних закладів, яка за освітніми та кваліфікаційними рівнями, типом навчальних закладів, формами та термінами навчання, джерелами фінансування задовольняла б інтереси та потреби кожної людини й держави в цілому;

підвищення освітнього й культурного рівня суспільства;

піднесення вищої освіти України до рівня вищої освіти в розвинених країнах світу та її інтеграцію в міжнародне науково-освітнє співтовариство.

У Національній доповіді про розвиток освіти в Україні виділяються трансляційна, селекційна та інноваційна функції сучасної школи як соціального інституту. Інноваційна функція освіти проявляється в оновленні соціальних цінностей і норм шляхом відпрацювання прогресивних цінностей зі світового освітнього досвіду, адекватних соціально-історичним умовам. Реалізація трансляційної функції дозволяє здійснити передачу соціально-економічних цінностей, норм, потреб і мотивів поведінки з майбутнього у дійсність, з дійсності в майбутнє. Селекційна функція вищої школи дозволяє вирішити проблему, пов'язану з відбиранням успадкованих цінностей і норм, корисних для вирішення завдань наступних етапів розвитку суспільства.

Інноваційна функція вищої освіти проявляється в оновленні соціальних цінностей і норм шляхом відпрацювання нових прогресивних цінностей зі світового освітнього досвіду, адекватних соціально-історичним умовам України. Реалізація інноваційної функції вищої освіти ускладнюється протиріччям між обов'язками виконувати існуючі соціально-економічні стандарти та необхідністю інноваційної діяльності в організації управління навчальним процесом, структурі навчального закладу, змісті навчання.

Об'єктивне обґрунтування змістовно-структурного формування загальних вимог до системи вищої освіти базується на ринкових законах суспільного розподілу праці, змін умов праці й конкуренції, що є передумовою економічного, політичного та інтелектуального розвитку суспільства.

Відомо, що виконання соціальної функції освіти є неможливим без наукових досліджень у всіх сферах діяльності суспільства. Наука як активна складова створення матеріальних цінностей перетворилася на безпосередню продуктивну силу, в економічну категорію, охоплюючи своїм впливом усі сфери життєдіяльності суспільства. Інтелектуальний потенціал, науково-технологічні інновації стають головним чинником соціально-економічного розвитку людини. Науково-технологічний, інформаційний та інноваційний розвиток України є невід'ємною частиною та головним засобом реалізації національних інтересів держави в житті народу. Вона базується на розумінні того, що реальну незалежність і безпеку мають лише ті країни, які здатні створювати та ефективно використовувати нові знання. Враховуючи це, в ряд головних напрямів розвитку науки в Україні слід включити створення сучасної інфраструктури науки та системи інформаційного забезпечення наукової і науково-технічної діяльності, інтеграція освіти, науки й виробництва; підвищення престижу наукової та науково-технічної діяльності; розвиток фундаментальних, пошукових та прикладних досліджень із пріоритетних напрямків науки в тісному зв'язку з підготовкою фахівців, національних наукових і науково-педагогічних кадрів; надання умов для динамічного розвитку гуманітарних, соціально-економічних, природничих і технічних наук для забезпечення високої якості загальної та фахової підготовки, удосконалення системи навчання і виховання; найповніше використання наукового потенціалу системи освіти для забезпечення розвитку науки, культури, розроблення науково-інтелектуальної та конкурентоспроможної науково-технічної продукції.

Кожна із зазначених інновацій в управлінні національною освітою потребує ретельної розробки в контексті Болонського процесу.

На сьогодні директивно забезпечено розвиток кожного напрямку, який потребує розроблення в конкретних навчальних закладах: на рівні стратегії навчального закладу, його концепції, вибору спеціальностей та спеціалізацій, методів досягнення освітньо-кваліфікаційних характеристик через інноваційну сутність змісту навчання, інноваційну структуру навчання, інноваційну побудову навчальних планів і програм, упровадження інноваційних моделей і методів економічного управління.

Загалом зміст освіти має забезпечити:

формування в студентів (учнів) адекватної сучасному рівню знань і рівню освітньої програми картини світу;

адекватний світовий рівень загальної та професійної культури суспільства;

інтеграцію особистості в систему світової та національної культури;

формування людини-громадянина, інтегрованого в сучасне йому суспільство та спрямованого на вдосконалення цього суспільства;

відтворення та розвиток кадрового потенціалу суспільства.

Принципово важливим стає застосування в навчальному процесі інформаційних технологій, зокрема створення та широке використання електронних посібників. Інформаційні технології навчання дозволяють поєднувати проблемне та ситуаційне моделювання, ігрові процедури, багатоваріантність та альтернативність у вирішенні конкретних завдань, що постають перед студентом (учнем); вони забезпечують взаємодію між формальною і неформальною освітою. Завдяки комп'ютерним технологіям відбувається осмислення знань у новому ракурсі, з'являється новий погляд на вже відомі факти та явища. Впровадження новітніх технологій навчання вимагає відповідної професійної підготовки викладачів, змін у змісті педагогічної освіти, які повинні спрямовуватись на формування педагога нової формації.

Література

1. Закон України «Про вищу освіту» № 2984-III від 17 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 20. – С. 506-536.
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40-IV від 4 від 16 липня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – С. 882.
3. Joint Declaration of the Ministers of Education «The European Higher Education Area» (June, 19). – Bologna, 1999.
4. Convention of European Higher Education Institutions «Education Area» (March, 29-30). – Salamanca, 2001.
5. Высшее образование в XXI веке : подходы и практические меры. – Париж : ЮНЕСКО, 1998. – 5-9 окт.
6. Василенко М. Д. Визначення інновацій та інноваційної діяльності в стратегії освіти і науки України / М. Д. Василенко // Проблеми освіти : наук.-метод. зб. – К. : Наук.-метод. центр вищої освіти, 2003. – Вип. 31. – С. 3-11.
7. Кремень В. Г. Філософія освіти XXI століття / В. Г. Кремень // Вища школа : наук.-прак. видан. – 2002. – № 6. – С. 9-17.
8. Шубин О. О. Болонский процесс и возможности его реализации в национальном образовании / О. О. Шубин // Реализация основных принципов Болонской декларации в высших учебных заведениях Украины экономического профиля : материалы регион. науч.-метод. семинара, (23 апр. 2004 г.). – Донецк : ДонГУЭТ, 2004. – С. 8-27.